

УДК 37.02

Іщенко Т.Д.

к. пед. н., професор

Хоменко М.П.

к. пед. н., доцент

НМЦ «Агроосвіта»

Ляска О.П.

к.пс.н., доцент

Подільський державний аграрно-технічний університет,
Камянець-Подільський**E-mail:** profosvita777@gmail.com

РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ. РОЗДУМИ, ПІДСУМКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Анотація

Вступ. Актуальність формування якісного кадрового потенціалу країни розглядається через аналіз головних проблем вищої освіти сьогодення, що турбують суспільство та визначають основні етапи її реформування, їх мету і наслідки. Швидкі зміни в економіці, науці, виробничих технологіях спонукають звернути увагу на якість підготовки студентів, зокрема практичної, яка має дозволити адекватно реагувати на вимоги ринку праці.

Методи. Під час проведення досліджень використано методи спостереження, аналізу і прогнозування.

Результати. Детальний аналіз вищої освіти, розмаїття підходів і пропозицій щодо підвищення якості підготовки фахівців і набутого досвіду останніх років дозволяє визначити стратегію для створення сучасної конкурентоспроможної системи вищої освіти, яка має, насамперед, максимально відповідати інтересам українського суспільства та вітчизняної економіки.

Перспективи. Наведено сучасне бачення організації підготовки висококваліфікованого фахівця в умовах освітніх реформ, зокрема практичної підготовки студентів і стажування викладачів у навчально-практичних центрах, їх модернізації і залучення до цього процесу представників виробництва і бізнесу.

Ключові слова: реформування освіти, інтеграція, світовий освітянський простір, ринок праці, молодший спеціаліст, практична підготовка, навчально-практичні центри.

Ishchenko T.D.

Ph.D. (Pedag.), Professor

Khomenko M.P.

Ph.D. (Pedag.), Assoc. Prof.

EMC "AgroUniversity"

Liaska O.P.

Ph.D.(Psych.), Assoc. Prof. of Department of Professional Education

Podilsky State Agrarian and Technical University

Kamyanets-Podilsky

E-mail: profosvita777@gmail.com

REFORMING EDUCATION. REVIEWS, RESULTS AND SUGGESTIONS

Abstract

Introduction. The urgency of the formation of qualitative human resources of the country is considered through analysis of the main problems of higher education of the present, which concern the society and determine the main stages of its reform, their purpose and consequences. Rapid changes in economics, science, and manufacturing technologies are driving attention to the quality of student training, in particular, the practical, which should allow adequate responses to labor market demands.

Methods. During research, methods of observation, analysis and forecasting were used.

Results. A detailed analysis of higher education, a variety of approaches and proposals for improving the quality of training and experience gained in recent years, allows us to determine the strategy for creating a modern competitive higher education system, which should, above all, be in the best interests of the Ukrainian society and the domestic economy.

Discussion. The present vision of organization of training of a highly qualified specialist in the conditions of educational reforms is presented, in particular practical training of students and internship of teachers in educational and practical centers, their modernization and involvement in this process of representatives of production and business.

Keywords: education reform, integration, world educational space, labor market, junior specialist, practical training, educational and practical centers.

Аннотация

Введение. Актуальность формирования качественного кадрового потенциала страны рассматривается через анализ главных проблем высшего образования настоящего, беспокоят общество и определяют основные этапы ее реформирования, их цели и последствия. Быстрые изменения в экономике, науке, производственных технологиях побуждают обратить внимание на качество подготовки студентов, в частности практической, которая должна позволить адекватно реагировать на требования рынка труда.

Методы. При проведении исследований использованы методы наблюдения, анализа и прогнозирования.

Результаты. Детальный анализ высшего образования, разнообразие подходов и предложений по повышению качества подготовки специалистов и приобретенного опыта последних лет позволяют определить стратегию для создания современной конкурентоспособной системы высшего образования, которая, прежде всего, должна максимально отвечать интересам украинского общества и отечественной экономики.

Перспективы. Описанное современное видение организации подготовки высококвалифицированного специалиста в условиях образовательных реформ, в частности практической подготовки студентов и стажировки преподавателей в учебно-практических центрах, создают возможности модернизации высшего образования и привлечения к этому процессу представителей производства и бизнеса.

Ключевые слова: реформирование образования, интеграция, мировое образовательное пространство, рынок труда, младший специалист, практическая подготовка, учебно-практические центры.

Вступ. У період корінних змін у країні, люмпенізації суспільства, формування нових соціальних відносин, відсутності послідовної стратегії розвитку економіки процес невизначеності в потребі фахівців для відповідної галузі виробництва поглибився. Це ще раз підтверджує аксіому, що, коли складні системи виведені з рівноваги, вони стають непрогнозованими.

Структура економіки України нетипова і зберегла риси, характерні для економіки великої держави зі своїм замкнутим внутрішнім ринком, а отже, сформованим для цього кадровим потенціалом без врахування світового ринку праці. Відособленість економіки соціалістичної держави не була зорієнтована на інтеграційні процеси в світі, значною мірою відставала і технічно, і технологічно.

Тривалий час в Україні готують фахівців у розрахунок на неіснуючу велику країну і відповідний соціальний устрій. Запровадження світових освітянських стандартів, здебільшого без урахування особливостей національної освіти, педагогічної наукової школи нерідко було не процесом адаптації, а механічним накладанням, що, зазвичай, мало певні негативні наслідки і не отримувало підтримки в освітянському середовищі.

Реформування освіти розпочиналося в умовах екстенсивного ведення виробництва, зміни форм власності і було спробою хоча б якоюсь мірою забезпечити галузь кадрами в розрахунку на інтенсивний розвиток економіки в майбутньому. Це відбувалося у складній фінансовій ситуації в країні, коли навчальний заклад докладав усіх зусиль для свого виживання. У цей період виробнича сфера, бізнес, який зароджувався, особливо не переймалися підготовкою фахівців, їх якістю. Скорочення виробництва, а іноді стагнація окремих його напрямів, дозволило тривалий час використовувати фахівців, професійно сформованих у 60–80-х роках минулого століття, благо, що закон дозволяв працювати пенсіонерам без вікового обмеження. Через відсутність зацікавленості бізнесу в підготовці фахівців і зниження їх потреби на виробництві порушено раніше тісно налагоджений взаємозв'язок гомогенних частин “освіта – наука – виробництво”. Галузеві освітянські стандарти, освітні кваліфікаційні характеристики, на основі яких формувався функціональний імператив майбутнього фахівця, визнаються переважно освітянами і науковцями.

Вимушене зменшення практичної підготовки (через відсутність баз практики, застарілий матеріально-технічний стан навчальних лабораторій) надало пріоритет здебільшого теоретичній по суті і енциклопедичній за широтою знань підготовці фахівців.

Трансформація суспільства, руйнування економіки, інфляційні процеси ускладнили розвиток освіти і науки, знизили її престижність. Докоряючи освітянам відносно збільшення навчальних закладів і кількості студентів, які навчаються в них, порівнюючи кількісні показники України і країн світу, нерідко забувають ту соціальну функцію, яку вони виконували в найскладніший період кінця минулого століття, розпаду існуючого суспільно-політичного устрою, в період розгулу криміналітету, коли навчальні заклади ставали осередком формування молодих людей як особистостей. Кількість правопорушень, скоєних студентами, набагато менша порівняно з однолітками, які були не охоплені студентським життям. Сьогодні випускники тих років працюють топ-менеджерами в бізнесі, політиками, науковцями. І це результат роботи науково-педагогічних працівників ВНЗ у той непростий період. Напевно, настав час згадати цих людей і віддати їм належну шану.

Одне з головних завдань вищої освіти – це інтеграція в світовий освітянський простір шляхом запровадження європейських підходів до змісту галузевих стандартів України, що в майбутньому дозволило б отримати конвертований диплом, який надавав би право використовувати свій професійний потенціал у будь-якій країні світу. Проте водночас проглядається невідповідність між окремими чинниками державного підходу у вирішенні цього питання. З одного боку, готуємо фахівців, які б реалізувалися в економіці країн світу, з іншого – орієнтуємо навчальні заклади на підготовку фахівців лише для власної держави і навіть регіону.

Користуючись сталими постулатами в підготовці кадрового потенціалу, під час формування державного замовлення нерідко виходять не з потреб майбутнього, і навіть сьогодення, а з потреб вчорашнього дня. Як наслідок, навчальні заклади починають готувати фахівців, які непотрібні на виробництві ще під час навчання. У провідних країнах світу, враховуючи, що потреба у фахівцях постійно змінюється, державне замовлення переглядають кваліфіковані комісії з напрямку через кожні два–три роки і за потреби – відкривають нові спеціальності.

Взагалі, необхідно визначитися щодо державного замовлення, ліцензованих обсягів. Надання освітянських послуг визначається ліцензією і лише абітурієнт є головним, обираючи, в якому навчальному закладі йому навчатися, й інших арбітрів тут не має бути. А спроба штучно визначити профільність навчального закладу розпорядженнями і постановами може бути розцінена лише як лобювання інтересів

окремих навчальних закладів і їх бажання монополізувати престижні напрями підготовки.

З початком нового століття, більш інтенсивного насичення технікою виробничих процесів, впровадження інноваційних технологій ринок праці потребує більш вимогливого ставлення до професійної підготовленості фахівців. Утворення певного професійного вакууму загострює взаємовідносини між виробниками і молодими фахівцями. З одного боку, бізнес хоче мати молодих і досвідчених фахівців (до речі, це проблема не лише нашої країни), з іншого – молоді фахівці ставлять дещо завищену планку забезпечення своїх фінансових та соціальних благ під час працевлаштування. Закладені в попередні роки протиріччя призвели до зростання безробіття, неефективного використання молодих кваліфікованих фахівців, зниження мотивації до отримання знань. За таких умов, і особливо в період кризи, фахівець змушений був певною мірою демпінгувати, а бізнес – займатися підготовкою молодих, мобільних, професійно зорієнтованих спеціалістів. На це безумовно вплинула інтеграція країни в світовий ринок праці, а також диверсифікація внутрішнього ринку.

Мета. Здійснити аналіз проблем вищої школи, різноманітні підходи і пропозиції щодо підвищення якості підготовки фахівців, визначити стратегію для створення сучасної конкурентоспроможної системи вищої освіти, яка має максимально відповідати інтересам українського суспільства та вітчизняної економіки.

Результати. Для того, щоб рухатися вперед необхідно провести максимальні фундаментальні дослідження з метою осмислення історичного досвіду і практики освітніх реформ, усвідомити здобутки і помилки освітніх перетворень в минулому у власній країні та за кордоном, врахувати це під час проектування модернізаційних змін у майбутньому, тобто потрібно зупинитися і провести інвентаризацію наших успіхів і недоліків, а вже після цього сформувати дорожню карту подальшої діяльності.

Отже, головні наші здобутки:

1. Підвищення інтересу до отримання вищої освіти.
2. Інтеграція в світове освітнє співтовариство.
3. Розширення інформаційно-комунікаційного простору.
4. Впровадження нового фінансово-господарського механізму, часткове формування і використання власних коштів.
5. Автономія ВНЗ в організації навчального процесу.
6. Демократизація освіти.
7. Розширення доступу до освіти, підвищення об'єктивності під час вступу до ВНЗ шляхом запровадження незалежного тестування.
8. Створення університетських центрів, у структуру яких увійшли технікуми і коледжі, що сприяє ступеневій підготовці фахівців.
9. Запровадження нових галузевих стандартів із визначенням рівнів підготовки.
10. Відмова від принципу "освіта на все життя" і перехід на "освіта протягом життя".

Недоліки:

1. Втрата зв'язків між виробництвом, освітою і наукою.
 2. Зниження рівнів освітньої науки.
 3. Невідповідність між обсягами підготовки фахівців і робітничих кадрів.
 4. Погіршення економічно-фінансового забезпечення.
 5. Невідповідність рівня підготовки науково-педагогічних кадрів сучасному виробництву.
 6. Погіршення соціального статусу викладача і його фінансового забезпечення.
- Поклавши на терези позитивні і негативні результати попереднього періоду, можна все-таки засвідчити: освіту не зруйновано, оскільки окремі галузі економіки

навпаки мають непогані перспективи для свого розвитку.

Визнання помилок, навіть деякою мірою запізніле, спонукає до коригування викривлень в освітянській сфері.

Сьогодні ми – одна з провідних країн світу за кількістю студентів у розрахунку на тисячу населення країни, але на економічному стані це особливо не позначилося. Як результат маємо розбалансований ринок праці, не скоординований з ринком освітянських послуг. Бажання підпорядкувати реформування освіти стратегії розвитку країни, звичайно, має виходити з фінансових можливостей. А їх вкрай недостатньо.

Для того щоб визначитися відносно підготовки фахівців, у першу чергу, необхідно виділити пріоритетні напрями діяльності нашої економіки, а це аграрний сектор, металургія, хімічна промисловість, сфера обслуговування. Нарощування інтелектуального потенціалу є головним імперативом розвитку суспільства. Світова тенденція співвідношення між працівниками розумової і фізичної праці має становити у майбутньому відповідно 80% і 20%, що, безумовно, необхідно враховувати. Диверсифікація ринку праці засвідчує, що сьогодні понад 50% працюючих задіяні в сфері обслуговування. З кожним роком цей показник зростає за рахунок вивільнення працівників з інших галузей, в першу чергу виробничих, у зв'язку з впровадженням нових технологій, техніки і зменшення трудомістких процесів.

Все частіше звучать нарікання відносно того, що ринок праці переповнений економістами, юристами, менеджерами. Так, тільки в структурі підготовки фахівців для аграрного сектору цей показник становить понад 30 %.

Безумовно, є певні проблеми з працевлаштуванням фахівців цього напрямку. А що ж з інших спеціальностей – випускники всі працевлаштовані? Звичайно, ні. Для того щоб об'єктивно визначитися відносно працевлаштування, достатньо поспілкуватися з молодими людьми на зустрічах випускників, які традиційно проходять в навчальних закладах через три–п'ять, десять років. І дуже добре, якщо 30% з них працює за базовим фахом.

До речі, моніторинг працевлаштування засвідчує, що в сільській місцевості рідко можна знайти фахівців, які закінчили славетні столичні ВНЗ. Зазвичай тут працюють випускники навчальних закладів регіону.

Сьогодні виробництво підтверджує актуальність підготовки молодшого спеціаліста. У попередні роки робилися спроби принизити роль цього рівня спеціалістів, йшлося про невідповідність між підготовкою фахівців у нас і за кордоном, зазначалося, що школа “червоної професури” відійшла у минуле. Сучасний ринок праці підтвердив потребу у таких фахівцях. У першу чергу, молодший спеціаліст характеризується високим рівнем практичної підготовки. Готовність до виконання поставлених завдань, знання сучасних технологій дозволяє їм зайняти своє місце на виробництві. За результатами попередніх років майже 40% зарахованих студентів в аграрні навчальні заклади є випускниками технікумів і коледжів. З кожним роком цей показник збільшуватиметься і найближчим часом має становити близько 50%. У цьому зацікавлені університети, особливо з урахуванням останніх змін в умовах прийому і формування державного замовлення, які отримують професійно зорієнтованого, практично підготовленого студента, і коледжі, розглядаючи це як додаткову мотивацію до знань. Такий фахівець після отримання диплома бакалавра вже готовий до роботи на виробництві.

На початку 90-х років, враховуючи кон'юнктуру міжнародного сприйняття країни через підготовку висококваліфікованих кадрів, середня спеціальна освіта виросла до початкової вищої. Особливої ейфорії у працівників відповідного освітньо-професійного рівня це не викликало – було сприйнято як необхідність.

За останні 25 років відбулися суттєві зміни в суспільстві. Ми живемо в

постіндустріальній країні, яка ще певною мірою зберігає риси, характерні для великої держави з своїм замкнутим внутрішнім ринком і відповідно сформованим для цього кадровим потенціалом без урахування світового ринку праці. Проте з часом суспільство, навчальні заклади мають відмовитися від стереотипів щодо підготовки фахівців для економіки з велетенськими заводами і потужними колгоспами.

Сьогодні на зміну підприємствам з багатотисячними колективами з'являються фірми з мільйонними обговиними коштами, з високою ефективністю і культурою виробництва і з невеликою кількістю високотехнологічних і технічно підготовлених фахівців.

В аграрному секторі один механізатор обробляє 120–150 га землі сучасною технікою, яку навіть важко назвати трактором або комбайном, – це комплекс з супутниковою навігацією, сучасним комп'ютерним обладнанням. Для того щоб обслуговувати таку техніку, звичайно, необхідний висококваліфікований фахівець.

У процесі обговорення нових проектів Законів України «Про освіту», «Про професійну освіту», а також внесення змін до закону України «Про вищу освіту» продовжуються дискусії щодо місця молодшого спеціаліста. Вивішивши технікуми і коледжі з вищої освіти, напевно, повернути назад їх неможливо. Серед аргументів на користь цього є прийом на базі 9 класів. Відсутність відповідного науково-педагогічного персоналу, а також відсутність такого рівня підготовки за кордоном. У такій ситуації потрібно виходити із де-факто і де-юре або із того, що ми маємо і що декларуємо.

По-перше, слід пам'ятати, що в світі існує два типи вищої освіти – університетський і коледжний, наприклад, в Англії учителів шкіл готують у коледжах (чотирирічна освіта на рівні бакалавра). Молодь із задоволенням отримує освіту в коледжі і йде на виробництво.

Зрозуміло, що наші коледжі дещо відрізняються від європейських, проте умови для підготовки кваліфікованих фахівців в них, безумовно, створено. Це свій інтелектуально-професійний рівень школи, що готувала керівників для середньої ланки виробництва, власне кажучи, те, чим займаються сьогодні коледжі Європи і США. В останній час кадровий потенціал технікумів і коледжів, підсилений докторами і кандидатами наук, стає ще більш привабливим для молоді.

Останні роки засвідчують зацікавленість молоді в отриманні вищої освіти через навчальні заклади I–II рівня акредитації. Значно зріс конкурс, особливо випускників 9-х класів. Можливість отримати фахову освіту і зорієнтуватися уже в 15 років з певного напрямку своєї діяльності – це унікальна можливість, яка підтверджується життям. Батьки з задоволенням віддають дітей в коледжі, де ними опікуватимуться професійні педагоги, і розглядають це як початок шляху до вищої освіти. А вища освіта – це не просто фах, це престиж, соціальний статус, можливість реалізувати себе як особистість.

І ми не дивуємося, що робітник, отримавши вищу освіту, залишається робітником. Освічені люди потрібні навіть на конвеєрі. До речі, навіть в Радянському Союзі з 6 мільйонами інженерів працювали робітниками 1,5 мільйони. Слід зазначити, що останнім часом відмічається особлива зацікавленість статистичними даними, зокрема в тому, підготовка якої кількості фахівців певного напрямку ведеться в країні, чи має місце диспропорція між підготовкою робітників і фахівців.

Підтверджується цікавий факт: у всьому світі лише 20% зайнятого населення працює за отриманою в навчальному закладі базовою спеціальністю, а 42% молоді в перші два роки після закінчення вишу міняють спеціальність (випускники коледжів, які продовжили навчання в університетах, мають значно вищий показник щодо цього).

В Україні і деяких інших країнах досить скептично ставляться до професійності бакалавра. Без додаткової підготовки його трансформація в кваліфікованого фахівця – досить проблематична. Молодший спеціаліст, інтегрований через бакалавра, – це якісно

підготовлений менеджер, технолог, інженер, лікар, педагог.

З таким самим переконанням ми можемо говорити і про випускників коледжів, задіяних як робітників.

Говорячи “робітник”, ми, в першу чергу, розуміємо – токар, слюсар, водій, тракторист. А це досить незначна в кількісному відношенні група професій, яка потребує підготовки рівня професійно-технічного училища. Сьогодні потрібні “менеджери”, які працюють операторами на рядових посадах в офісах промислових підприємств, торгових, туристичних фірм, фермерами – в аграрному секторі економіки. І цих фахівців, у першу чергу, готують технікуми і коледжі.

Важливою сферою діяльності є логістика – організація і регулювання процесів просування товарів від виробника до покупця. Внаслідок механізації і автоматизації матеріального виробництва вивільняється значна частка людських ресурсів, які поглинаються сферою послуг.

У провідних країнах світу більша частина валового національного продукту припадає на сферу послуг. Так, в США – 80% ВВП, в країнах Євросоюзу – 69,4, Японії – 67,7 і навіть в Росії – 58–61%. В Україні цей показник становить 54–56%. Безумовно, що в цьому секторі задіяні молодші спеціалісти.

Дуже поширеним стало поняття ремісника-підприємця – людини, яка може і виробляти, і реалізовувати. Що це дуже потужна сила, ми відчули в період затвердження податкового кодексу. Це розвинений пласт нашого суспільства з вищою освітою різного рівня. Автомобільні перевезення, торгівля, ремонт квартир і побутової техніки тощо – досить переглянути багаточисельні оголошення в газетах будь-якого міста, щоб пересвідчитися, що ця сфера діяльності є масовою.

Безумовно, це спонукає технікуми і коледжі ліцензувати нові спеціальності, робочі професії, підсилувати прикладну компоненту, розширювати соціально-гуманітарний цикл підготовки. Інерційність системи освіти ще не дозволяє їй мобільно реагувати на швидку зміну виробничих технологій. В таких умовах, звичайно, виникає потреба в створенні навчальних центрів на базі провідних фірм, підприємств, господарств, що дозволило б максимально професійно реалізуватися випускнику в розрахунок вже на конкретне робоче місце, адекватно реагувати на вимоги ринку праці.

Сьогодні найбільше нарікань навчальні заклади отримують за невідповідність прикладної підготовки фахівців сучасному технічно-технологічному рівню. Кількість годин, відведених на практичну підготовку, з урахуванням часу на навчальну, виробничу практику, а також лабораторні та практичні заняття (близько 40%) достатньо, щоб студент отримав потрібні уміння і навички, а якщо використати резерв варіативної частини, то цей показник можна збільшити до 50–55%. Проблема в іншому – як ефективно використати цей час.

Що ж перешкоджає якісній практичній підготовці? У першу чергу, це недостатня кількість баз практик на виробництві, застаріле обладнання і устаткування в лабораторіях навчального закладу. Є можливості значно підсилити практичну підготовку шляхом проходження практики у навчально-практичних центрах, створених при провідних навчальних закладах, а також на базі кращих виробничих підприємств. Таких центрів в аграрній освіті функціонує 17. Але, безумовно, без відповідного технічного оснащення, фінансової підтримки вони не зможуть реалізувати своє призначення. У Німеччині, Нідерландах, Франції ще в 60-х роках ХХ ст. було створено практичні центри за напрямом, що дозволяло ефективно проводити практичну підготовку. Фірми за кордоном зацікавлені у впровадженні своєї техніки, безкоштовно поставляють у центри обладнання, постійно його поновлюючи. Мотивація – на якій техніці навчаються, таку й використовуватимуть, а, відповідно, і купуватимуть. На жаль, уже понад десять років практичні центри існують в Україні, але не можуть отримати техніку від вітчизняних

виробників через нерозуміння з їхнього боку цього питання.

Шкода, що пішли в минуле часи, коли науково-педагогічні працівники, виїжджаючи до місця проходження практики студента, надаючи консультації практиканту, самі мали можливість пройти короткотермінове стажування на виробництві, ознайомитися з інноваційними процесами та технологіями. Інша проблема – це проходження практики за місцем проживання, яка, як правило, неефективна і не дає можливості виконати навчальну програму.

Не зважаючи на всі складності фінансування, керівництво ВНЗ має дбати про якість практичної підготовки студента. У кошторисі навчальних закладів необхідно передбачати кошти на перевірку практик та стажування викладачів. Завершення практики має супроводжуватися публічним звітом-презентацією студента.

Звичайно, що найскладніше питання – це зацікавленість підприємств у проходженні практики студентами саме на їх виробництві і створенні для них відповідних умов. Для цього необхідно, як це робиться в більшості країн світу, запровадити податок на підготовку фахівця. У випадку, коли підприємство створює умови для проходження практики студентом, податок не стягується або зменшується пропорційно кількості практикантів.

Важливою складовою підвищення рівня практичної підготовки є прикладна підготовленість викладача. Все менше виявляють бажання працювати на освітянській ниві представники виробництва і бізнесу. Навіть під час кризи, коли скорочували робочі місця у бізнесі, особливого напливу фахівців у навчальні заклади не було. Більшість сприймають роботу в державних установах, і зокрема в освітянських закладах, за існуючої заробітної плати, як останню можливість для реалізації свого потенціалу. Дуже неприємно чути від бізнесменів: “Що можна чекати від освіти і науки, якщо туди ідуть ті, хто не зміг реалізувати себе в бізнесі”.

Список використаних джерел

1. Бреславець, Т. І. Інтеграція освіти, науки і виробництва як складова сучасного розвитку. *Вісник ДДФА. Економічні науки*. 2014. № 2. С. 8-16.
2. Каленюк, І. С. Куклін О. В., Ямковий В. А. Сучасні ризики розвитку вищої освіти в Україні. *Економіка України*. 2015. № 2. С. 70-83.
3. Климова, Г.П. Інноваційний розвиток вищої освіти України: методологічний аспект аналізу. *Право та інноваційне суспільство*. 2013. № 1.
4. Кремень, В. Г. Проблеми якості української освіти в контексті сучасних цивілізаційних змін. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 1. С. 8-15.
5. Оршанський, Р. Про потребу кардинальних змін у галузі вітчизняної освіти. *Актуальні питання гуманізації*. 2016. С. 371-378.

References

1. Breslavets, T. I. (2014). Integratsiya osvity, nauki i virobnitstva yak skladova suchasного rozvitku [Integration of education, science and production as a component of modern development]. *Visnik DDFA. Ekonomichni nauki - Herald of DDFA. Economic sciences*, 2, 8-16 [in Ukrainian].
2. Kalenyuk, I.S. (2015). Suchasni riziki rozvitku vischoji osviti v Ukraini [Modern risks of the development of higher education in Ukraine]. *Ekonomika Ukraini - Ukraine economy*, 2, 70-83 [in Ukrainian].
3. Klimova, G.P. (2013). Innovatsiyniy rozvitok vischoji osviti Ukraini: metodologichniy aspekt analizu [Innovative Development of Higher Education in Ukraine: Methodological Aspect of Analysis]. *Pravo ta innovatsiynе suspilstvo - Right and innovative society*, 1 [in Ukrainian].
4. Kremen, V.G. (2015). Problemi yakosti ukraїnskoji osviti v konteksti suchasniх tsivilizatsiynih zmin [Problems of the quality of Ukrainian education in the context of modern civilizational changes]. *Ukrainskiy pedagogichniy zhurnal - Ukrainian Pedagogical Journal*, 1, 8-15 [in Ukrainian].
5. Orshansky, R. (2016). Pro potrebu kardinalnih zmin u galuzi vitchnyanoji osviti [On the need for radical changes in the field of domestic education]. *Aktualni pitannya gumanizatsi - Actual questions of the humanities*, 16, 371-378 [in Ukrainian].